

CZU: 81'37

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5802906>**CÂMPUL SEMANTIC ÎN LINGVISTICĂ: ABORDARE COGNITIVĂ. DIFICULTĂȚI***Victoria BARCARU**Universitatea de Stat din Moldova*

În istoria lingvisticii, a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost marcată de reflecții asupra limbajului uman și a cunoașterii umane. În acest context, semnificația cuvântului este analizată în cadrul unei rețele de raporturi paradigmatică structurate în micro sisteme glotice sau extraglotice.

În prezentul articol se face o sinteză a disensiunilor de opinii ce vizează câmpul semantic. Obiectivul propus solicită relevarea unor aspecte din domeniul adiacente, axate pe aplicarea unor metode interdisciplinare. Din această perspectivă, lingvistica modernă atestă multiple confluente atât cu psihologia și sociologia, cât și cu științele informatice sau matematice. Chiar dacă există diverse controverse și dificultăți în abordarea problemei în discuție, câmpul semantic demonstrează concludent celebrul postulat despre limbă ca „sistem al sistemelor” în care toate elementele constituente se condiționează reciproc.

Cuvinte-cheie: *câmp lexico-semantic, proces psiho-cognitiv, entropie, sinergie, volum informațional etc.*

SEMANTIC FIELD IN LINGUISTICS: A COGNITIVE APPROACH. DIFFICULTIES

In the history of linguistics, the second half of the 20th century was marked by reflections on human language and human knowledge. In this context, the meaning of the word is assessed within a network of paradigmatic relationships, structured in glottic or extraglottic microsystems.

This article contains a synthesis of dissensions of opinions regarding the semantic field. The proposed objective requires the revelation of some aspects from adjacent fields, focused on the application of interdisciplinary methods. From this perspective, modern linguistics indicates multiple confluences with both psychology and sociology, as well as with computer science or mathematics. Even if there are various controversies and difficulties in approaching this dilemma, the semantic field conclusively demonstrates the famous postulate on language as a “system of systems”, in which all constituent elements complement each other.

Keywords: *lexico-semantic field, psycho-cognitive process, entropy, synergy, informational volume etc.*

Introducere

Cercetarea relațiilor sistemice în sfera lexicului a favorizat elaborarea, în sec. al XX-lea, a teoriei câmpului semantic de către savanții G.Ipsen și J.Trier. Lipsa unor principii și criterii generale de diferențiere și clasificare a micro sistemelor lexicale a dat naștere unui șir de termeni meniți a descrie același fenomen lexical: „grup lexico-semantic”, „câmp lexico-semantic”, „grup de sinonime”, „grup tematic” ș.a.

Obiectele și fenomenele se află în relații diverse și complexe, care influențează sistemul lexical, structurându-l în micro sisteme lexicale. Fiind numite extraglotice și glotice și aflându-se în interacțiune sau într-o relație de condiționare reciprocă, ele circumscriu o rețea de raporturi paradigmatică între cuvinte și variantele lexico-semantică ale acestora, reprezentând, după părerea mai multor savanți, unul dintre criteriile principale de diferențiere a structurilor lexicale. În prezentul articol vom examina unele probleme privind câmpul semantic, din perspectiva lingvisticii cognitive ce presupune cooperarea / interacțiunea cu alte sfere interdisciplinare.

Sistemul noțiunilor care reliefează modul de organizare a realității disociază componentele universului și elementele lexicale printr-o reflectare și sistematizare a psihicului uman, în funcție de profunzimea cunoștințelor noastre despre univers, iar rețeaua de relații asociative ale unui cuvânt nu este altceva decât un fragment din ansamblul nostru de concepte prin intermediul căruia dezvăluim realitatea. Din acest punct de vedere, este oportună teoria lui Jost Trier cu privire la poziționarea câmpului lexical în următoarea structură ierarhică: „cuvânt – câmp lexical – limbă – gândire – realitate conceptuală – realitate ontică”. Cuvântul în sine, luat separat, nu poate fi purtătorul unui mesaj lingvistic, el primește acest statut numai în strânsă relație cu realitatea, prin marcarea existenței sau inexistenței [1].

Cele relatate explică interesul sporit față de organizarea sistemică a lexicului în raport cu „organizarea cognitivă a omului” [2]. În urma unor analize experimentale, astfel de cercetări au scos în evidență aspectul psihologic în structura unităților lingvistice, repartizate la nucleu și la periferie. În studiile psihologice recente se vorbește mult despre elaborarea teoriei prototipurilor care se referă nemijlocit la descrierea lingvistică a nucleului și a periferiei. De la începutul anilor 80, teoria în cauză a fost împărtășită de savanți de notorietate

(A.Wierzbicka, J.Lakoff, R.Langacker ș.a.), fiind în dezacord cu postulatul despre arbitrarul semnului lingvistic, întrucât relevă caracterul nonarbitrar al categoriilor lexicale, condiționate de factori de ordin perceptiv și cognitiv. Ideea dată vine să respingă, de asemenea, concepția despre caracterul linear al semnificantului; acest fenomen este generat de anumite procese de organizare din interiorul sistemului, și anume: pe lângă participarea implicată a factorului uman în organizarea lexicului, sistemul limbii e supus și proceselor de autoorganizare, când modificările în limbă apar spontan, de la sine.

În mod similar, și sistemul limbii presupune anumite operațiuni mentale ce nu pot fi conștientizate pe deplin de către psihicul uman. În acest context, menționăm fenomenul alunecării freudiene / оговорка / descris de S.Freud în studiul: „Psihopatologia vieții cotidiene” (2010). Fenomenul dat dezvăluie, involuntar, anumite gânduri sau intenții ascunse sau reprimite. La nivel fizioneurologic, de procesare a actului limbă – gândire sunt responsabile anumite structuri ale sistemului nervos central, și anume: talamusul – „stație de releu către cortexul cerebral; rol în modularea informației senzoriale – decide ce informație senzorială atinge nivelul conștienței în neocortex; participă la integrarea informației motorii primite de la cerebel și ganglionii bazali și transmite această informație cortexului”; respectiv, cortexul se caracterizează prin funcții superioare legate de percepție, cogniție și mișcare, în timp ce funcția hipocampusului e cea de formare și stocare a memoriei” [3].

Caracterul linear se manifestă, în schimb, în procesul psihico-cognitiv limbă – gândire, în cadrul căruia locutorul e nevoit să intervină cu precizări de ordin instantaneu: substituirea are loc, de regulă, cu implicarea cuplurilor sinonimice: a venit (adică, a alergat), a mâncat (adică, a înfulecat), a plecat (adică, a șters-o) etc. Aspectul segmentar e prezent, de asemenea, când aceeași noțiune poate fi redată prin diferite cuvinte care fac parte dintr-un câmp lexico-semantic ce cuprinde unități lexicale apropiate din punct de vedere semantic. Diverse cuvinte pot fi raportate la diferite câmpuri lexico-semantice. De pildă, substantivul „picior” dispune de o multitudine de sensuri: pe lângă înțelesul primar – cel de membru inferior – mai atestăm și semnificații secundare și valori figurativ-abstracte: „picior de plai”, „iute de picior”, „a sta bine pe picioare” (a avea o poziție socială reușită), „a fi cu un picior în groapă” etc. În limba italiană, spre exemplu, „una persona in gamba” (literalmente: în picior) are echivalentul: „o persoană bravo, de treabă”.

Așadar, limba în calitate de sistem semiotic vine să confirme caracterul ambiguu al semnului lingvistic ca unitate abstractă, în virtutea cărui fapt este posibilă realizarea funcției de comunicare interumană. În această ordine de idei, perspectiva semiotică a mecanismului de funcționare a oricărei limbi presupune un proces de colaborare sinergică a diverselor substraturi atât la nivel segmentar, cât și vertical, ceea ce reprezintă un factor definitoriu în vederea manifestării competenței de decodare a mesajelor în actul de interacțiune socială.

Proprietatea lineară a textului se manifestă și în planul unor axiome matematice, în conformitate cu următorul postulat: „De la un punct până la orice punct se poate duce o linie dreaptă: $A = B$ și $B = C$, atunci $A = C$ ”.

Cele relatate demonstrează teoria entropiei (энтропия – întoarcere, transformare) – fenomen atestat în astfel de științe ca: fizica, matematica ș.a. Entropia este un concept complex, reflectat diferit în compartimentele științelor interdisciplinare; conceptul generic este de cel al unității de măsură într-un sistem caracterizat printr-o stare de dezordine, incertitudine, nelinear, totodată.

În teoria științelor informatice, spre exemplu, „entropia” semnifică unitatea de măsură a incertitudinii, specifice anumitor situații («В теории информации – меру неопределенности некоторой ситуации» [4]).

În lingvistica sinergetică entropia e definită drept energie sau derivat al acesteia, sau chiar haosul însuși („В лингвосинергетике энтропию понимают как энергию, прирост энергии, хаос, и только немногие исследователи видят в энтропии меру хаотичности» [5]).

Sinergetica însăși este obiectul de studiu deja afirmat în știința modernă care investighează comportamentul sistemelor nelineare, dezechilibrate, apariția / dispariția structurilor noi în cadrul acestora. Din perspectiva domeniului vizat, mecanismul de funcționare atât al sistemelor lingvistice, cât și al celor interdisciplinare, este fundamentat pe principii universale, integrând diferite sfere de cercetare, mai cu seamă din compartimentele fizico-matematice. Privit de pe pozițiile lingvisticii funcționale, aspectul nelinear al sistemului (și al câmpurilor lexicale inclusiv) este determinat de caracterul pluridimensional, neomogen al elementelor, ale căror granițe comunicative rămân deschise, ceea ce explică apariția spontană a noilor formațiuni semantice cu noi actualizări în variate contexte culturale.

Spre exemplu, în limba spaniolă un timp îndelungat nu au fost „agreați” termenii de origine engleză: cu timpul, însă, sub „presiunea” efectelor globalizării, societatea din peninsula iberică a acceptat, până la urmă, termenii PC, dar și ordenador / calculator /, jins alături de vaqueros, e-mail, dar și correo electronico etc. Împrejurările de ordin sociocultural sau istoric au determinat apariția în societate a lexemelor de tipul: kolhoz,

perestroika, domeniu IT, globalizare ș.a. Ieșirea din uz a unor cuvinte, precum și apariția formațiunilor noi sunt determinate, în opinia noastră, de fenomenul disipării în cadrul sistemului lingvistic – proces de perpetuă transformare în mecanismul de autoorganizare a lexicului.

Din perspectivă sinergetică, disiparea constituie un element inevitabil în orice sistem deschis: spre exemplu, organismele vii reușesc să mențină echilibrul dinamic grație interacțiunii continue cu mediul înconjurător / energia, substanțele / («Примером таких систем являются живые организмы. Они поддерживают динамическое равновесие за счет постоянного обмена с окружающей средой веществом, энергией, информацией» [6]).

Prin analogie, sistemul deschis al limbii permite, de asemenea, o interacțiune cognitivă continuă la nivel informativ cu factorii externi din mediul sociocultural sau istoric. Fenomenul dat e propriu tuturor sistemelor din domeniul interdisciplinar: obiectele termodinamice, ca urmare a disipării, nu sunt gestionate până la sfârșit, în raport cu obiectele dinamice, uneori acestea scapă de sub control, suferind schimbări spontane («В отличие от динамических объектов, термодинамические объекты управляемы не до конца (вследствие диссипации). Иногда они выходят из повиновения, претерпевая самопроизвольное изменение» [7, p.113]).

Cu alte cuvinte, conceptul **câmp lexical** presupune o interacțiune cu mediul său de aflare – sursă perpetuă de alimentare a acestuia cu următorii constituenți: informație, energie, substanță: («Язык как неравновесная система получает из среды (общества, использующего его) информацию (т. е. языковое знание), энергию (т. е. языковую активность) и вещество (т. е. языковые элементы)» [8]).

În legătură cu cele relatate, conchidem că lingvistica sinergetică este un curent ce analizează mecanismul de modelare a procesului limbă – gândire prin prisma caracterului dinamic al sistemului, fapt ce condiționează necesitatea de a dezvolta un model integrativ de analiză a limbajului. Aderăm la opinia profesorului Teodor N. Țârdea, potrivit căruia „... e vorba de o nouă concepție despre lume – concepția sinergetică, pe care trebuie s-o posedăm toți, mai ales savanții. Și aceasta din mai multe considerente (criză ecologică, demografică și socială). E necesar a concepe noile mecanisme de autoorganizare a sistemelor deschise (dezechilibrate), a cunoaște regulile evoluționiste de interdicție pentru a asigura viitorul omenirii” [9].

Așadar, entropia este o categorie a sinergeticii care reprezintă starea oricărui sistem dinamic, deschis și apare în exclusivitate în cadrul sistemelor disipativ – deschise, nelineare și ireversibile, cum este limba («Энтропия возникает исключительно в диссипативных системах – открытых, нелинейных и необратимых. Именно такой системой является язык» [10]). Ideea dată este confirmată și de specialistul american în domeniul comunicării James Flanagan, care consideră drept fapt demonstrat că persoana care citește sau ascultă un anumit text îl percepe în blocuri contextuale integrale și nu lineare. Aceasta decodează textul în funcție de posibilitatea ipotetică de apariție a anumitor elemente componente («Следует считать доказанным, что человек, слушающий или читающий некий текст, воспринимает его не строго линейно (слово за словом), а более крупными контекстуальными блоками, декодируя текст в связи с ситуацией и вероятностью появления в ней тех или иных составляющих частных элементов» [11]).

Dezvoltarea nelineară a sistemului e legată direct de procesul ireversibil al schimbărilor continue din interiorul acestuia. Creșterea ireversibilă a entropiei e analizată în raport cu manifestarea haosului molecular în creștere, ignorarea treptată a asimetriei inițiale («Необратимое возрастание энтропии можно рассматривать как проявление все увеличивающегося молекулярного хаоса, постепенного забывания любой начальной асимметрии, поскольку асимметрия приводит к уменьшению числа комплексов по сравнению с состоянием, отвечающим максимальному количеству способов, которым оно может быть достигнуто» [12]).

Sistemul deschis al oricărei limbi presupune o entropie ce tinde spre infinit, destabilizându-l, dar, totodată, generând noi actualizări. Procesul opus entropiei este cel al neghentropiei (negative entropy), polaritatea ce stabilizează sistemul, grație căruia sistemul lingvistic devine un mijloc eficient de comunicare interumană. Astfel, în lexicul oricărei limbi se pretează clasificării în câmpuri lexico-semantică doar părțile organizate și stabile ale acestora, și anume: elementele „între care se stabilesc relații, inclusiv ierarhice sau hipo-hiperonomice” [1]. În același timp, menționăm caracterul limitativ al formațiunilor lingvistice nu doar din punctul de vedere al posibilității de generare a unităților lexicale, dar și al capacității acestora de a forma anumite structuri lexico-gramaticale: spre exemplu, categoria timpului se acordă cu elemente verbale și nicidecum cu cele nominale; câmpurile sintagmatice ale lui W.Porzig (sau câmpuri sintagmatico-semantică) constituie elemente lexicale care se caracterizează printr-o poziție sintactică instabilă: a hămăi – câine, a citi – o carte, dar: a mânca – cu poftă, a lua – un ziar vs a lua-o la sănătoasa etc.

„Dacă paradigma lexico-semantică a unei limbi este indivizibilă în alte paradigme lexico-semantică, iar un câmp nu coincide obligatoriu cu o singură paradigmă, rezultă că un câmp nu este interpretat decât ca o clasă paradigmatică în sens larg” [13]. În acest sens, aderăm la părerile lingviștilor care consideră că orice clasă lexico-semantică este nelimitată, însușire ce se explică prin caracterul dinamic al vocabularului. Acest fenomen se manifestă mai puțin la sinonime și antonime și, în mod special, în cazul câmpurilor lexico-semantică. Privind lucrurile prin această prismă, devine stringentă problema delimitării unor asemenea câmpuri sau a granițelor acestora. Majoritatea lingviștilor susțin că structurile în cauză nu au hotare tranșante sau sunt greu de stabilit, astfel încât câmpurile lexico-semantică pot fi analizate și fără identificarea limitelor lor. O condiție ar fi, după savantul H.Geckeler, alcătuirea riguroasă a inventarului lor din punct de vedere semantic, sarcină imposibil de realizat, dată fiind imensitatea vocabularului din sistemul limbii.

Ținând cont de multiplele disensiuni în problema vizată, teoria științelor informatice a întreprins, în acest sens, soluționarea matematică a ordonării lexicului, oferind o analiză a sistemului lingvistic prin aplicarea entropiei din perspectivă cibernetică. Calcularea entropiei lingvistice se realizează în strânsă legătură cu cercetările de ordin lingvistic. Savantul Solomon Marcus menționează în legătură cu cele relatate: „Pentru că ne-am referit ... la statistica părților de vorbire, e cazul să amintim aici cât de șubredă și vulnerabilă e așa-zisa clasificare tradițională a cuvintelor, în care se amestecă criteriile semantice, logice, morfologice. Din practica analizei gramaticale se știe că adesea același cuvânt poate fi considerat adjectiv sau adverb, pronume sau adjectiv, numeral sau pronume, verb la mod nepersonal sau substantiv (infinitivul „lung”, supinul) ori adjectiv (participiul); se discută mult dacă articolul e o parte de vorbire sau un morfem și dacă numeralul, cu diversele lui specii, n-ar trebui „desființat” ca parte de vorbire” [14].

În pofida însemnătății sale considerabile, în expresia entropiei de ordinul întâi intervin probabilitățile diferitelor rezultate ale experienței considerate și tocmai aceste probabilități nu sunt cunoscute pentru cea mai mare parte a experiențelor cu fapte de limbă. Astfel, spre exemplu, stabilirea entropiei de ordinul întâi a sistemului cazual românesc nu este posibilă, deoarece „... nu dispunem încă de o cercetare statistică asupra acestei părți a gramaticii românești, nu se cunoaște probabilitatea de apariție într-un text a fiecărui caz. ... Nu dispunem nici măcar de o cercetare statistică asupra părților de vorbire ale limbii române; de aceea nu putem încă stabili entropia lor” [15].

Specialiștii în domeniul lingvisticii analizează entropia în corelație cu informația – mecanismele de apariție și de funcționare a acesteia; studiul dat stă la baza diferitor compartimente ale informaticii. Volumul informațional al unei limbi nu poate fi ignorat, întrucât acesta stabilește măsura în care sistemul unei limbi poate fi deschis. Cu alte cuvinte, cantitatea informațională din sistemul unei limbi determină gradul de complexitate a relațiilor interdependente dintre multiplele unități lingvistice / extralingvistice: creșterea volumului lingvistic condiționează, iminent, entropia și, deci, aspectul informativ al sistemului. Multiplele divergențe legate de identificarea câmpurilor în lingvistică rămân a fi neelucidate până în prezent, dovadă a caracterului extrem de complex al problemei vizate.

Concluzii

Din cele expuse *supra* conchidem că dezvoltarea vertiginoasă a științelor din ultimul timp a conturat noi căi de cercetare pentru lingvistica modernă: în contextul dat, lexicologia, semantica și, respectiv, conceptul de câmp semantic devin obiect de studiu al lingvisticii cognitive. Caracterul neizolat al sistemului semiotic a făcut posibilă cooperarea dintre astfel de materii interdisciplinare ca: fizica, științele matematice, teoria informaticii, neuro- și psiholingvistica ș.a.

Noi forme de cunoaștere, distincte de abordarea tradițională, analizează tabloul complex al limbajului, subordonat categorizării conceptuale a realităților ontice în calitate de model predominant în cercetarea relației dintre limbajul uman și gândire. Chiar dacă există diverse controverse și dificultăți în abordarea problemei în discuție, câmpul semantic demonstrează concludent celebrul postulat despre limbă ca „sistem al sistemelor”, în care toate elementele constituente se condiționează reciproc.

Însușirea în cauză a limbii reliefează pregnant legătura dintre fenomenele lingvistice și realitatea ontologică, explică mecanismul și legitățile procesului de structurare sau restructurare a vocabularului, determină particularitățile de ordin psiho-etnic ale fiecărei limbi, întrucât câmpul semantic și, implicit, cel funcțional-semantic este principala axă de structurare și de organizare a unităților de limbă și rămâne a fi un subiect de interes major în lingvistica modernă.

Referințe:

1. ВАННАРУ, V. *Conceptul de câmp semantic în lexicologia modernă*. Disponibil: www.alil.ro/wpcontent/uploads/2012/05/11 [Accesat: 12.03.2018]
2. *Ibidem*.
3. http://biologie.kappa.ro/teaching/PDFs_neuro/Curs_9.pdf
4. КОРОТАЕВ, С.М. *Энтропия и информация – универсальные естественнонаучные понятия*. Disponibil: http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/korotaev_entropia/korotaev_entropia.htm [Accesat: 13.07.2018]
5. ГОНЧАРЕНКО, П.Г. *Язык с позиций синергетики* // Глобальный инновационно-образовательный портал. URL: <http://www.giop.ru/REOS/nauka.nsf/0/>. [Accesat: 08.08.2020]
6. ГУРАЛЬ, С.К. Синергетика и лингвосинергетика. В: *Вестник Томского государственного университета*, 2007, №302.
7. ПРИГОЖИН, И., СТЕНГЕРС, И. *Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой*. Москва: Прогресс, 1986. 432 с.
8. НЕКИПЕЛОВА, И.М. Полицентризм языковой системы. В: *В мире научных открытий*. Красноярск: Научно-инновационный центр, 2012, №93(33), с.210-219.
9. Teodor N. Târdea. *Sinergetica și importanța ei în știința și practica contemporană*. Disponibil: <https://ro.scribd.com/doc/22217689/Tema-9-Sinergetica-importan> [Accesat: 12.02.2020]
10. НЕКИПЕЛОВА, И.М. Язык как уникальная открытая и саморазвивающаяся система. В: *Современные исследования социальных проблем* (электронный научный журнал), 2012, №8 (16). URL: <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/8/nekipelova.pdf>.
11. ГОРЕЛОВ, И.Н., СЕДОВ, К.Ф. *Лингвистика онлайн* <http://linguistics-online.narod.ru/index/0-63> [Accesat: 20.12.2020]
12. ПРИГОЖИН, И., СТЕНГЕРС, И. *Op.cit*, p.116.
13. ВАВИН-РУСУ, Т. Diferențierea structurilor lexico-semantică. În: *Revista Limba Română*, 2006, nr.4-6. Disponibil: <http://www.limbaromana.md/> [Accesat: 12.10.2018]
14. MARCUS, S. Entropia limbii. În: *Revista Limba Română*, 1963, nr.6, an.XII, p.1-15.
15. *Ibidem*.

Date despre autor:

Victoria BARCARU, doctorandă, Școala doctorală *Studii Lingvistice și Literare*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: victoriabarcaru4@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9470-871X

Prezentat la 11.03.2021